

2.1. Vrste i modaliteti političkog aktivizma

U literaturi postoji više pokušaja klasifikacije tipova političkog aktivizma. Jednu od prvih tipologija su načinili Sidni Verba i Norman Ni, praveći razliku između četiri oblika participacije: glasanja, učešća u kampanjama (članstvo u političkim partijama i doniranje novca za njihove aktivnosti), kontaktiranja s nosiocima javnih funkcija i aktivnosti u lokalnoj zajednici (Verba & Nie 1972: 56–63). Naime, s razvojem reprezentativne demokratije i širenjem prava glasa, od kraja 1940-ih do sredine 1960-ih, na Zapadu dolazi do razvoja različitih vidova tzv. izbornog ponašanja (glasanje, članstvo u političkim partijama, učešće u političkim kampanjama i kontaktiranje s predstavnicimavlasti). Oblici participacije nastali u tom periodu i danas se najčešće nazivaju *konvencionalnom participacijom*. Njih odlikuje učešće u sistemu i korišćenje za to zakonom predviđenih mehanizama.

Od vremena u kome su pisala dvojica pomenutih autora, lista oblika političkog delovanja se značajno proširila. S buđenjem novih društvenih pokreta krajem 1960-ih i početkom 1970-ih godina, bavljenje političkim aktivizmom dobija i konfliktnu dimenziju, a protestne aktivnosti postaju jedan od modaliteta učešća građana u političkom životu. Kako protestno delanje nije bilo u skladu s normama tog doba, te aktivnosti su nazvane *nekonvencionalnom participacijom*, a ta kvalifikacija, iako donekle zastarela, i danas je prisutna u literaturi. Tokom 1980-ih godina, s napredovanjem neoliberalizma i slabljenjem države blagostanja, usled čega se pružanje značajnog broja socijalnih usluga prebacilo na različita udruženja građana, dolazi do razvoja „građanskog“ aktivizma koji, pre svega, podrazumeva volonterski, humanitarni i dobrotvorni rad. Narednu deceniju odlikuje bujanje novih oblika individualizovanog kolektivnog delanja i prodora politike životnog stila (Micheletti, 2003), koja se u 21. veku pretače i na društvene onlajn mreže, gde zadobija nove forme kao što je konektivna akcija (Bennett & Segerberg, 2012).² Uz postepeno proširivanje repertoara građanskog angažmana, paralelno teče proces širenja političkog polja, gde sve dimenzije društvene stvarnosti potencijalno postaju politizovane, što znači da se pojam političkog aktivizma više ne može vezivati za usko shvaćen prostor institucionalizovane politike, kako ga je videla *mainstream* teorija. Imajući u vidu mnoštvo oblika građanskog delovanja, Van Deth (2014, 2016) ukazuje na problem demarkacije, odnosno određivanja šta jeste a šta nije politički aktivizam, i nastoji da razvije set kriterijuma kako bi se izbeglo da istraživanje političkog aktivizma postane „teorija svega“ (Van Deth, 2001) (videti tabelu 1).

2 O istorijskom razvoju mehanizama političkog delovanja videti detaljnije u: Van Deth, 2001. i 2016.

Tabela 1. Širenje repertoara političkog aktivizma

Period	Oblici političkog angažmana	Uobičajen naziv
1940–50. Širenje prava glasa	Učešće na izborima, članstvo u političkim partijama	Politička participacija (konvencionalna)
1950–60. Razvoj političkih kampanja	+ učešće u političkim kampanjama, kontaktiranja s predstavnicima vlasti	
1960–70. Javljanje novih društvenih pokreta	+ protestne aktivnosti	Politički aktivizam (nekonvencionalni, novi)
1980-te Slabljenje države blagostanja, razvoj trećeg sektora	+ građanska participacija (civilni, volonterski angažman)	Građanska participacija
1990-te Personalizacija i fleksibilizacija političkog delovanja	+ novi oblici individualizovanog kolektivnog delanja i politike svakodnevnog života	Politika životnog stila / (svakodnevnog) života / mikropolitika/infrapolitika / etička/politička potrošnja
21. vek Razvoj IKT	+ digitalno posredovani aktivizam, konektivna akcija	Digitalni/onlajn aktivizam

(Prilagođeno i dopunjeno u odnosu na Van Deth, 2001)

Društvenim naučnicima su ovi „najnoviji“, neinstitucionalizovani i neformalni oblici političkog delanja, teško uhvatljivi, pogotovo ukoliko se oslanjaju na standardni konceptualni aparat teorije političke participacije. U tom pogledu, ovim radom želimo da, između ostalog, osvetlimo nove oblike političkog aktivizma koji se počinju razvijati i na ovim prostorima i koji, u izvesnom smislu, menjaju sliku građanskog učešća u političkom životu Srbije.

2.2. Činioci političke participacije i aktivizma

U dosadašnjim istraživanjima prepoznat je značaj različitih faktora koji mogu da objasne zbog čega se pojedinci uključuju u političko polje. Neki od faktora su psihološki i zavise od osećaja depriviranosti, nezadovoljstva, frustracije koje pojedinci imaju, drugi su strukturni i zavise od posedovanja resursa na nivou pojedinaca i/ili grupe (materijalnih, socijalnih, obrazovnih, organizacionih), dok su treći deo životnog toka i povezani su s godinama starosti.

Tema *nezadovoljstva*, kao pokretača političkog aktivizma, široko je razmatrana u literaturi, počev od klasičnih teorija kolektivnog ponašanja (Barnes et al., 1979; Gurr, 1970), do savremenih teorija društvenih pokreta (Opp, 2009). Istraživanja pokazuju da nezadovoljstvo nastalo usled relativne deprivacije, odnosno percepcija da se živi lošije nego što je to

ranije bio slučaj, ili lošije u odnosu na neke druge s kojima se poredimo, ili od onoga kako se veruje da bi trebalo da se živi, pre nego objektivno nepovoljan položaj, predstavlja okidač (protestnog) delanja (Gurr, 1970; Klandermans et al., 2001; Van Stekelenburg & Klandermans, 2013).

Na drugoj strani, *teorija mobilizacije resursa* (TMR) ističe značaj koji posedovanje različitih resursa ima na mogućnost pokretanja kolektivne akcije (McCarthy & Zald, 1977). To ne znači da ovaj pristup negira važnost postojanja nezadovoljstva, već u prvi plan stavlja strukturalne uslove koji olakšavaju ili otežavaju njegovo izražavanje. Zaključak do koga dolaze zastupnici TMR jeste da je za političko delovanje neophodno posedovanje relevantnih resursa što, između ostalog, znači da su one društvene grupe koje raspolažu manjom količinom resursa (a, najčešće, objektivno imaju najviše razloga da budu nezadovoljne) ujedno u lošijoj poziciji da aktivno delaju kako bi ostvarile svoje ciljeve (McCarthy & Zald, 1977).

Pristup *političkih mogućnosti* se razvio kao svojevrsna nadgradnja na teoriju mobilizacije resursa, koja se fokusirala na unutrašnje resurse dostupne akterima. Za razliku od TMR, političko-procesni pristup stavlja poseban naglasak na spoljne okolnosti, odnosno na socio-političke karakteristike sistema, kao i na mogućnosti i barijere delanja koje on postavlja (Eisinger, 1973). Strukture političkih mogućnosti se sastoje iz specifičnih konfiguracija resursa, institucionalnih aranžmana, istorijskih preduslova za društvenu mobilizaciju koji, u nekim slučajevima, olakšavaju razvoj kolektivnog delanja, a u drugim ih otežavaju (Kitschelt, 1986: 58). Strukturu političkih mogućnosti treba razumeti kao specifičan teren na kojem se ostvaruje politički aktivizam. Od karakteristika terena u velikoj meri zavisi i krajnji ishod pokrenutih akcija. Prema mišljenju zagovornika ovog pristupa, što su političke institucije otvorenije prema vaninstitucionalnim akterima i njihovim zahtevima, to su veće šanse za uspešnu realizaciju ciljeva (McAdam, 1982). Uprkos postojanju izvesnih razlika u načinima na koji se različiti modeli (demokratskog) državnog uređenja odnose prema aktivizmu, neosporno je da demokratsko okruženje pruža veću mogućnost izbora načina izražavanja političkih stavova, interesa, mobilisanja podrške i delanja kroz konvencionalne političke kanale, u odnosu na nedemokratske političke sisteme. Demokratska pravila igre omogućavaju relativno slobodnu razmenu ideja i podrazumevaju institucionalne mehanizme kritike i suprotstavljanja vladajućoj politici.

Razmatrajući građansko delanje na mikro nivou, istraživači političke participacije su ukazali na uticaj *socio-ekonomskog položaja pojedinca* (tzv. SES model) (Verba & Nie, 1972; Verba et al., 1995). Za socio-ekonomski status se ističe da je jedan od ključnih faktora koji utiče na varijacije u stepenu političke participacije, tako što su pojedinci koji raspolažu većim

socio-ekonomskim resursima (obrazovanje i prihodi) ujedno skloniji političkoj participaciji (Verba & Nie, 1972; Verba et al., 1995). Pojedinci koji zauzimaju viši društveni položaj pre će se angažovati u političkom životu zato što imaju razvijenije veštine koje im omogućavaju razumevanje i snalaženje u političkom prostoru, ali i više materijalnih resursa na raspolaganju, neophodnih za angažovanje u političkoj sferi tokom dužeg vremenskog perioda. Drugi autori ističu i značaj faktora kao što su zainteresovanost za politiku, politička efikasnost, poverenje u institucije, građanska odgovornost, demokratske vrednosti i dr. (Abramson & Aldrich, 1982; Aldrich 1993). Drugim rečima, političkom aktivizmu nisu skloniji oni koji su u objektivno najtežem položaju ili oni koji su najnezadovoljniji, već oni koji za to imaju neophodna sredstva.

Starost ispitnika se u istraživanjima izdvojila kao važan činilac političkog aktivizma. Godine se pojavljuju kao relevantne za politički aktivizam na dva načina: kao deo životnog toka i kao specifične generacijske prakse. U prvom slučaju, to znači da su određene aktivnosti karakteristične za određene životne faze, pa tako mladi mogu u manjoj meri da budu uključeni u politički život kroz „konvencionalne“ kanale participacije, kao što su glasanje na izborima ili učešće u radu sindikalnih organizacija, a više u fleksibilnijim i neformalnim oblicima kakvi su, recimo, protesti i blokade (Norris, 2009). U drugom slučaju, to znači da pripadnici određene generacije, usled specifičnog društveno-istorijskog konteksta unutar kog su odrastali, razvijaju drugačije prakse u odnosu na generacije pre njih. Tako su pripadnici generacije rođene ili stasavale u vreme Interneta češće prisutni u virtuelnoj sferi, optiraju za nekonvencionalne oblike političnosti, ređe su uključeni u tradicionalne političke organizacije (partije, sindikati) i manje ideološki postojani (Bennett, 2008). Značaj generacijskog iskustva i životnog toka za uključivanje u političko polje zavisi od konkretnog društvenog konteksta (društva u kom se odvija socijalizacija i ostvaruje životni tok), tako da je neophodna opreznost prilikom tumačenja podataka.

Izvor: Jelisaveta Petrović, Dragan Stanojević, *Politički aktivizam u Srbiji*, ur. Pešić Jelena et al., *Stratifikacijske promene u periodu konsolidacije kapitalizma u Srbiji*, IFI FF, Beograd, pp. 167 - 185, [COBISS.SR-ID 531224215], 2019.